

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
Dabaszinātņu un matemātikas fakultāte
Matemātikas katedra
Bakalaura studiju programma "Matemātika"

Studiju kurss

Algebriskās struktūras

7.lekcija

Docētājs: Dr. P. Daugulis

2008./2009.studiju gads

Saturs

1. Gredzeni	3
1.1. Pamatdefinīcijas	3
1.2. Gredzenu homomorfizmi	9
1.3. Apakšgredzeni	11
2. Ideāli un faktorgredzeni	12
2.1. Ideāli	12
2.1.1. Pamatfakti	12
2.1.2. Operācijas ar ideāliem	15
2.1.3. Ideālu veidotājelementi	17
2.2. Faktorgredzeni	19
2.3. Gredzenu izomorfismu teorēmas	22
3. 7.mājasdarbs	26

1. Gredzeni

1.1. Pamatdefinīcijas

Par *gredzenu* (*ring*) sauc kopu R , kurā ir uzdotas divas bināras operācijas

$$(x, y) \mapsto x + y \text{ (aditīvā operācija, saskaitīšana),}$$

$$(x, y) \mapsto xy \text{ (multiplikatīvā operācija, reizināšana),}$$

kas apmierina šādas īpašības:

- attiecībā uz operāciju $+$ R ir komutatīva grupa:
 - asociativitāte: $(a + b) + c = a + (b + c)$,
 - eksistē neitrālais elements $0: \forall a$ izpildās $a + 0 = 0 + a$,
 - katram a inversais elements $-a: a + (-a) = (-a) + a = 0$,
 - komutativitāte: $a + b = b + a$,
- operācija \cdot ir asociatīva: $(ab)c = a(bc)$,
- ir spēkā kreisā un labā distributīvās īpašības: $a(b + c) = ab + ac$, $(a + b)c = ac + bc$.

Gredzenus apzīmēsim ar pierakstu $(R, +, \cdot)$.

$+$ operācijai izmanto aditīvo pierakstu, \cdot operācijai - multiplikatīvo pierakstu.

Gredzenu sauc par komutatīvu, ja operācija \cdot ir komutatīva: visiem $a, b \in R$ izpildās $ab = ba$.

Gredzenu sauc par *gredzenu ar vieninieku (unitāru gredzenu)*, ja eksistē neitrālais elements 1 attiecībā uz reizināšanas operāciju: katram $a \in R$ izpildās $a \cdot 1 = 1 \cdot a = a$. Pēc noklusēšanas šajā kursā uzskatīsim, ka visi gredzeni ir unitāri.

Gedzena elementu sauksim par (multiplikatīvi) invertējamu, ja tam eksistē labais un kreisais inversais elements attiecībā uz reizināšanu: $a \in R$ ir invertējams, ja eksistē $z = a^{-1} \in R$ tāds, ka $az = za = 1$. R invertējamo elementu kopu apzīmēsim ar $U(R)$. Kopa $U(R)$ ir grupa attiecībā uz reizināšanas operāciju.

Gredzenu sauc par *integrālu gredzenu*, ja tas ir komutatīvs un tajā nav nulles dalītāju: ja $ab = 0$, tad $a = 0$ vai $b = 0$.

1.1. teorēma. R ir integrāls gredzens \iff

$$ab = ac \wedge a \neq 0 \iff b = c$$

(izpildās multiplikatīvās saīsināšanas īpašība).

PIERĀDĪJUMS Viens no mājasdarbiem polinomu teorijas kursā. ■

Gredzena elementu a sauc par *nilpotentu*, ja $a^k = 0$ kādam $k \in \mathbb{N}$.

Gredzena elementu a sauc par *idempotentu*, ja $a^2 = a$.

Integrālu gredzenu sauc par *lauku*, ja visi nenulles elementi ir invertējami: ja $u \neq 0$, tad u ir invertējams.

1.2. teorēma. Ja R ir galīgs integrāls gredzens, tad R ir lauks.

PIERĀDĪJUMS Jāpierāda, ka $\forall a \in R, a \neq 0, \exists b \in R$ tāds, ka

$$ab = 1.$$

Pieņemsim, ka a_1, \dots, a_n ir visi R dažādie nenulles elementi.

Atradīsim multiplikatīvi inverso elementu patvaļīgam elementam a_k . Apskatīsim elementus

$$a_k a_1, a_k a_2, \dots, a_k a_n.$$

Tie visi ir dažādi nenulles elementi, jo pretējā gadījumā būtu

$$a_k a_i = a_k a_j \implies a_i = a_j.$$

Tādējādi eksistē m tāds, ka

$$a_k a_m = 1.$$

1.1. piemērs. Skaitļu gredzeni.

”Pats galvenais” gredzens - \mathbb{Z} (integrāls gredzens, bet ne lauks).

Kanoniskie skaitļu gredzeni - $\mathbb{Q}, \mathbb{R}, \mathbb{C}$ (lauki).

Gausa skaitļu gredzens $\mathbb{Z}[i]$, Eizenšteina skaitļu gredzens $\mathbb{Z}[\zeta]$ (integrāli gredzeni, bet ne lauki).

Atlikumu klašu gredzeni mod m - \mathbb{Z}_m (komutatīvi gredzeni ar nulles dalītājiem, ja m nav pirmskaitlis).

Atlikumu klašu gredzeni mod p - \mathbb{F}_p - lauki).

1.2. piemērs. Matricu gredzeni - $\mathcal{M}_n(R)$, kur R ir komutatīvs gredzens, operācijas - matricu saskaitīšana un reizināšana (nekomutatīvi gredzeni ar vieninieku, 0 - nulles matrica, 1 - vienības matrica).

1.3. piemērs. Funkciju gredzeni. Fiksēsim kopu X un gredzenu R . Apzīmēsim ar $Fun(X, R)$ visu funkciju $X \rightarrow R$ kopu. Definēsim

funkciju summu un reizinājumu:

$$(f + g)(x) = f(x) + g(x),$$

$$(f \cdot g)(x) = f(x) \cdot g(x).$$

Var pārbaudīt, ka $Fun(X, R)$ ar šādām operācijām veido gredzenu (komutatīvi gredzeni ar nulles dalītājiem).

Viens no svarīgākajiem modernās matemātikas sasniegumiem (1940.-1960.gadi) - jebkurš komutatīvs gredzens var tikt interpretēts kā nepārtrauktu funkciju gredzens virs kādas kopas (gredzena spektra).

1.4. piemērs. Kopas X pakāpju kopa $\mathcal{P}(X)$ ar operācijām Δ (simetriskā starpība) un \cap (šķēlums) (komutatīvi gredzeni ar nulles dalītājiem).

1.2. Gredzenu homomorfizmi

Ja ir doti divi gredzeni $(R_1, +_{R_1}, *_{R_1})$ un $(R_2, +_{R_2}, *_{R_2})$, tad funkciju

$$f : R_1 \rightarrow R_2$$

sauc par *gredzenu homomorfizmu*, ja tā saglabā gredzena operācijas:

$$\begin{aligned} f(x *_{R_1} y) &= f(x) *_{R_2} f(y), \\ f(x +_{R_1} y) &= f(x) +_{R_2} f(y). \end{aligned}$$

Gredzenu homomorfizmu sauc par *gredzenu izomorfizmu*, ja tas ir bijektīvs. Ja R_1 un R_2 ir izomorfi gredzeni, tad rakstīsim $R_1 \simeq R_2$.

Ja gredzeni ir izomorfi, tad var uzskatīt, ka tie atšķiras tikai ar elementu un operāciju apzīmējumiem - to operāciju tabulas ir vienādas ar precizitāti līdz elementu apzīmējumiem.

Par gredzenu homomorfizma $f : R_1 \rightarrow R_2$ *attēlu* sauc kopu

$$Im(f) = \{b \in R_2 \mid \exists a : b = f(a)\}.$$

Par gredzenu homorfizma $f : R_1 \rightarrow R_2$ kodolu sauc kopu

$$\text{Ker}(f) = \{a \in R_1 \mid f(a) = 0_{R_2}\}.$$

1.5. piemērs. Gredzenu homomorfizmu piemēri -

- jebkura gredzena vienības attēlojums,
- nulles attēlojums starp jebkuriem diviem gredzeniem,
- mazāka skaitļu gredzena iekļaušana lielākā,
- redukcija mod m .

1.3. Apakšgredzeni

Gredzena R apakškopu $S \subseteq R$ sauc par *apakšgredzenu* (apzīmē $S \leq R$), ja

- tā veido apakšgrupu attiecībā uz saskaitīšanu (aditīvu apakšgrupu):
 - ja $a \in S$ un $b \in S$, tad $a + b \in S$;
 - $0 \in S$;
 - ja $a \in S$, tad $-a \in S$,
- tā ir slēgta atiecībā uz reizināšanu: ja $a \in S$ un $b \in S$, tad $ab \in S$.

1.6. piemērs. $\mathbb{Z} \leq \mathbb{Q} \leq \mathbb{R} \leq \mathbb{C}$.

Nepārtrauktas un diferencējamas viena reāla argumenta funkciju kopas ir apakšgredzeni visu funkciju gredzenos.

1.3. teorēma. Jebkura gredzenu homomorfizma attēls ir apakšgredzens.

2. Ideāli un faktorgredzeni

2.1. Ideāli

2.1.1. Pamatfakti

Dots gredzens R un tā apakškopa J . Definēsim

$$aJ = \{r \in R \mid r = ax, \text{ kur } x \in J\}$$

un

$$Ja = \{r \in R \mid r = xa, \text{ kur } x \in J\}.$$

Ja $A, B \subseteq R$, tad definēsim

$$AB = \left\{ r \in R \mid r = \sum_{i=1}^m a_i b_i, \text{ kur } a_i \in A, b_i \in B \right\}.$$

Kopu $I \subseteq R$ saucim par *kreiso (labo) ideālu*, ja

1. I ir apakšgrupa attiecībā uz $+$,
2. $RI \subseteq I$ ($IR \subseteq R$) vai, citiem vārdiem sakot, katram $r \in R$ izpildās $rI \subseteq I$ ($Ir \subseteq I$) (I ir slēgta attiecībā uz reizināšanu ar R elementiem).

Kopu I sauksim par *ideālu* vai *abpusēju ideālu*, ja tas ir gan kreisais, gan labais ideāls.

2.1. piezīme. Kreisie un labi ideāli var būt atšķirīgi tikai nekomutatīvos gredzenos, piemēram, matricu gredzenos.

Ja gredzens ir komutatīvs, tad lai kopa būtu ideāls, pietiek, lai tā būtu kreisais vai labais ideāls.

2.1. teorēma. Ja ideāls satur multiplikatīvi invertējamu elementu, tad tas ir vienāds ar visu gredzenu.

PIERĀDĪJUMS Ir dots gredzens R un ideāls I . Pieņemsim, ka $u \in U(R)$ un $u \in I$. Tā kā I ir ideāls, tad

$$u^{-1} \cdot u = 1 \in I.$$

Katram $r \in R$ izpildās

$$r \cdot 1 = r \in RI,$$

tātad $R \subseteq I$. Bet $I \subseteq R$, tāpēc $R = I$. ■

2.1. piemērs. Katrā gredzenā R ir divi izdalīti gredzeni - $\{0\}$ un R . Tos sauc par triviālajiem vai neīstajiem ideāliem.

Ja k ir lauks, tad katrs ideāls ir vai nu $\{0\}$ vai k .

Gredzenā \mathbb{Z} kopa $m\mathbb{Z}$ ir ideāls katram m .

Gredzenā $R[X]$ kopa $mR[X]$ ir ideāls katram $m \in R[X]$.

Ja $R = Fun(\mathbb{R}, \mathbb{R})$, tad kopa $I_a = \{f \in R \mid f(a) = 0\}$ ir ideāls.

Katra gredzenu homomorfizma $f : R_1 \rightarrow R_2$ kodols ir ideāls.

2.1.2. Operācijas ar ideāliem

Ja ir doti vairāki ideāli I_α , tad par to šķēlumu sauksim kopu

$$\bigcap_{\alpha} I_\alpha.$$

Ja ir dots galīgs skaits ideālu I_1, \dots, I_n , tad par to summu sauksim kopu

$$\sum_{i=1}^n I_i = \{r \in R \mid r = \sum_{i=1}^n x_i, \text{ kur } x_i \in I_i\}.$$

Ja ir dots galīgs skaits ideālu I_1, \dots, I_n , tad par to reizinājumu sauksim kopu

$$\prod_{i=1}^n I_i = \{r \in R \mid r = \sum_{j=1}^m \prod_{i=1}^n x_{ij}, \text{ kur } x_{ij} \in I_i\}.$$

2.2. teorēma. Ideālu šķēlums, summa un reizinājums ir ideāls.

PIERĀDĪJUMS

Šķēlums. Ja $x \in I_\alpha$ katram α , tad katram $r \in R$ izpildās $rx \in I_\alpha$, tātad

$$rx \in \bigcap_{\alpha} I_\alpha.$$

Summa. Ja $x = x_1 + x_2 + \dots + x_n$, kur $x_i \in I_i$, tad katram $r \in R$ izpildās

$$rx = rx_1 + rx_2 + \dots + rx_n \in \sum_{i=1}^n I_i.$$

Reizinājums. Ja $x = \sum_{j=1}^m x_{1j}x_{2j}\dots x_{nj}$, kur $x_i \in I_i$, tad katram $r \in R$ izpildās

$$rx = \sum_{j=1}^m (rx_{1j})x_{2j}\dots x_{nj} \in \prod_{i=1}^n I_i.$$

2.1.3. Ideālu veidotājelementi

Patvaļīgam gredzenam R kopa aR ir ideāls katram $a \in R$, apzīmē ar (a) . Tādus ideālus sauc par *galvenajiem ideāliem*.

Ja gredzenā R katrs ideāls ir galvenais, tad R sauc par *galveno ideālu gredzenu (GIG)*.

Patvaļīgam gredzenam R un fiksētiem elementiem $\{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ kopa

$$\{r \in R \mid r = a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \text{ kur } x_i \in R\}$$

ir ideāls katrai kopai $\{a_1, \dots, a_n\} \subseteq R$, apzīmē ar (a_1, a_2, \dots, a_n) . Tādus ideālus sauc par *galīgi ģenerētiem ideāliem*, elementus a_1, \dots, a_n sauc par ideāla *generatoriem*.

2.2. piemērs. Ideāls $(2, X) \in \mathbb{Z}[X]$ nav galvenais, to nevar izteikt formā (a) . Tā kā $2 \in (2, X)$, tad $a = \pm 2$, bet tad $X \notin (2, X)$.

2.2. piezīme. \mathbb{Z} ir GIG.

Katram laukam k polinomu gredzens $k[X]$ ir GIG.

2.2. Faktorgredzeni

Ja $I \subseteq R$ ir ideāls, tad teiksim, ka divi elementi r_1 un r_2 ir kongruenti mod I , ja

$$r_1 - r_2 \in I.$$

Apzīmēsim to ar $r_1 \equiv r_2 \pmod{I}$ vai $r_1 \sim r_2$.

Kongruence mod I ir ekvivalences attiecība gredzenā R .

Ekvivalences klases apzīmēsim veidā $a + I$ (vai $[a]$). Ekvivalences klašu kopu apzīmēsim ar R/I .

2.3. piezīme. $a \equiv b \pmod{I} \iff a + I = b + I$.

Ir definēta dabiskā projekcija

$$\pi : R \rightarrow R/I,$$

$$\pi(a) = a + I.$$

Operācijas ar ekvivalences klasēm:

- Saskaitīšana - $(a + I) + (b + I) = (a + b) + I$.
- Reizināšana - $(a + I)(b + I) = ab + I$.

2.3. teorēma.

1. Ekvivalences klašu operācijas ir definētas korekti - nav atkarīgas no pārstāvju izvēles.
2. Ekvivalences klašu kopa R/I ar definētajām operācijām ir komutatīvs gredzens.
3. π ir gredzenu homomorfizms, $Ker(\pi) = I$.

PIERĀDĪJUMS

1. Ja $a_1 + I = a_2 + I$ un $b_1 + I = b_2 + I$, tad $a_1 = a_2 + u$ un $a_1 = a_2 + v$, kur $u, v \in I$. Tad

$$(a_1 + I) + (b_1 + I) = (a_1 + b_1) + I =$$

$$(a_2 + b_2) + (u + v + I) = (a_2 + b_2) + I,$$

$$(a_1 + I)(b_1 + I) = a_1b_1 + I = (a_2 + u)(b_2 + v) + I = a_2b_2 + (ub_2 + va_2 + uv + I) = a_2b_2 + I.$$

2. Aksiomu pārbaude. $0 = 0 + I$, $1 = 1 + I$, $-(a + I) = -a + I$.

3. Ja $a \in I$, tad $\pi(a) = I = 0 + I$, tātad $I \subseteq \text{Ker}(\pi)$. Ja $\pi(b) = 0 + I$, tad $b \sim 0$, tātad $b \in I$. Seko, ka $\text{Ker}(\pi) \subseteq I$ un $\text{Ker}(\pi) = I$.

Ekvivalences klašu gredzenu mod I apzīmē ar R/I .

2.3. piemērs. $\mathbb{Z}/m\mathbb{Z}$, $R[X]/(m)$.

Ideālu $I \subseteq R$ sauc par *maksimālu*, ja neeksistē neviens ideāls $J \neq R$ tāds, ka $I \subset J$.

Ideālu $I \subseteq R$, kur R ir komutatīvs gredzens, sauc par *vienkāršu* (*prime*), ja $ab \in I \implies a \in I \vee b \in I$.

2.4. teorēma. Dots komutatīvs gredzens R .

1. I -maksimāls ideāls $\iff R/I$ -lauks.
2. I -vienkāršs ideāls $\iff R/I$ -integrāls gredzens.

PIERĀDĪJUMS

2.3. Gredzenu izomorfismu teorēmas

2.5. teorēma. I ir ideāls gredzenā R . Dabiskā projekcija

$$\pi : R \rightarrow R/I$$

ir sirjektīvs gredzenu homomorfisms un $\text{Ker}(\pi) = I$.

PIERĀDĪJUMS

Sirjektivitāte Katrai klasei $a + I$ izpildās

$$a + I = \pi(a).$$

Homomorfisms $\pi(a+b) = a+b+I = (a+I) + (b+I) = \pi(a) + \pi(b)$.
 $\pi(ab) = ab + I = ab + aI + bI + I^2 = (a + I)(b + I)$.

Kodols $\pi(a) = a + I = 0 + I \iff a \in I$.

2.6. teorēma. (*Pirmā gredzenu izomorfismu teorēma*) Dots gredzenu homomorfisms $f : R \rightarrow S$, $Ker(f) = K$. Tad

$$R/K \simeq Im(f).$$

PIERĀDĪJUMS Definēsim funkciju

$$\varphi : R/K \rightarrow Im(f),$$

$$\varphi(a + K) = f(a)$$

un pierādīsim, ka φ ir korekti definēts gredzenu izomorfisms.

Korektums

$$\begin{aligned} a + K = a' + K &\implies a - a' \in K \implies f(a - a') = 0_R \implies \\ f(a) = f(a') &\implies \varphi(a + K) = \varphi(a' + K). \end{aligned}$$

Sirjektivitāte $\forall s \in \text{Im}(f) \exists r \in R : s = f(r) \implies s = \varphi(r + K)$.

Injektivitāte

$$\begin{aligned} \varphi(a + K) = \varphi(a' + K) &\implies f(a) = f(a') \implies \\ f(a) - f(a') = 0_R = f(a - a') &\implies \\ a - a' \in K &\implies a + K = a' + K. \end{aligned}$$

Homomorfisms

$$\begin{aligned}\varphi((a + K) + (b + K)) &= \varphi(a + b + K) = f(a + b) = \\ &f(a) + f(b) = \varphi(a + K) + \varphi(b + K).\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\varphi((a + K)(b + K)) &= \varphi(ab + K) = f(ab) = \\ &f(a)f(b) = \varphi(a + K)\varphi(b + K).\end{aligned}$$

3. 7.mājasdarbs

7.1 Nosakiet, vai dotās kopas ar dotajām operācijām ir gredzeni:

- racionālie skaitļi, kuriem saucējs (pēc kopīgo reizinātāju saīsināšanas) nedalās ar doto pirmskaitli p , operācijas - skaitļu saskaitīšana un reizināšana;
- reālie skaitļi formā $a+b\sqrt{2}$, kur $a, b \in \mathbb{Q}$, operācijas - skaitļu saskaitīšana un reizināšana;
- reālie skaitļi formā $a+b\sqrt[3]{2}$, kur $a, b \in \mathbb{Q}$, operācijas - skaitļu saskaitīšana un reizināšana;
- fiksētas kopas X visu apakškopu kopa, operācijas - simetriskā starpība un apvienojums;
- simetriskas 2×2 matricas ar reāliem elementiem, operācijas - matricu saskaitīšana un reizināšana;
- viena reāla argumenta funkcijas ar nosacījumu $f(x) = 0$, ja $x \in D \subseteq \mathbb{R}$, D - fiksēta kopa, operācijas - funkciju saskaitīšana un reizināšana;
- viena reāla argumenta funkcijas, operācijas - funkciju saskaitīšana un kompozīcija.

- 7.2 R - gredzens ar vieninieku. Pierādīt, ka ja xy un yx ir invertējami, tad x un y arī ir invertējami.
- 7.3 Atrodiet visus invertējamus elementus, nulles dalītājus, nilpotentos un idempotentos elementus gredzenā $\mathcal{M}_2(\mathbb{R})$.
- 7.4 Atrast visus maksimālos ideālus gredzenā \mathbb{Z} .